

FURKÓ BÁLINT PÉTER

A pragmatikai jelölőkről az üzleti szaknyelv oktatásában¹

The use of pragmatic markers in Business English ESP contexts

The appropriate use of pragmatic markers is necessary for successful business communication (which is, for the most part, cross-cultural communication). However, pragmatic markers often take a back seat in TEFL, TESL, and most notably, in TESP contexts. The present paper will, first of all, discuss the major issues related to the pragmatic component of communicative competence as well as the role of pragmatic markers in shaping ESL speakers' pragmatic and strategic competence. Further, some remarks are made about the possible sources of the difficulties that may hinder the acquisition and/or learning of pragmatic markers. Finally, the results of a case study are presented with a view to mapping the functional spectrum of selected pragmatic markers in frequently used Business English textbooks.

Az elmúlt néhány évtizedben a pragmatikai jelölőkre és a diskurzusjelölőkre irányuló kutatások száma² – mind az elméleti, mind az empirikus jellegű munkák tekintetében – megsokszorozódott, többek szerint ez a vizsgálati terület „virágzó üzletággá” fejlődött (lásd például Fraser 1999). A pragmatikai jelölőkkel kapcsolatos megfigyelések fényében számos nyelvészeti fogalmat újra kellett értékelni, köztük a grammatikalizáció folyamatát és irányultságát, a pragmatika és a szemantika határfelületeit, és nem utolsósorban a koherencia fogalmát is, olyannyira, hogy Hansen Mosegaard (2006) például a pragmatikai jelölők kutatását élenjáró tudományágként említette a pragmatika területén.

A gomba módra szaporodó tanulmányok közül a pragmatikai jelölőket az elméleti jellegű munkáknál lényegesen kevesebb alkalmazott nyelvészeti tanulmány veszi górcső alá. A pragmatikai jelölők a kommunikatív nyelvtanítás térhódítása ellenére is gyakran háttérbe szorulnak az osztálytermekben, különösen az üzleti angol oktatásában. Az üzleti angol kommunikáció leginkább kultúraközi kommunikációnak tekinthető, így kiemelten fontos a pragmatikai jelölők párbeszédépítésben betöltött szerepének és interperszonális funkcióinak hangsúlyozása, emellett a kultúraközi különbségek és hamis barátok (például angol *of course* – magyar *persze*, angol *well* – magyar *hát*) felismerése.

¹ A tanulmányt kedves tanárom és kollégám, Mónos Katalin emlékének szeretném ajánlani, aki a korábbi esettanulmány (Furkó–Mónos 2013) társszerzője is volt.

² A *pragmatikai jelölő* és *diskurzusjelölő* terminusok közötti különbségeket és az egyéb terminológiai kérdéseket ebben a tanulmányban nem tárgyalom. A *pragmatikai jelölő* terminus használatával azt kívánom jelezni, hogy a vizsgált metanyelvi elemek diskurzuskoherenciában és interakcióban betöltött szerepeit, valamint az interperszonális funkciókat egyaránt fontosnak tartom. A kérdéskört részletesen tárgyalja például Schourup 1999, Furkó 2007, Dér 2010.

Tanulmányom célja ennek megfelelően a pragmatikai jelölők használatának feltérképezése a kollégáim által használt üzleti angol tankönyvek szövegeiben. Az eredmények ismertetése előtt azonban szükségesnek tartom áttekinteni a kommunikatív kompetencia (KK) egyes összetevőit, valamint a pragmatikai jelölők lehetséges szerepköreit a KK elsajátítása során.

A kommunikatív kompetencia a pragmatika szempontjából

A KK fejlesztését évtizedek óta az EFL/ESL oktatás homlokerében találjuk. Hymes (1972) úttörő munkája óta elméleti és empirikus jellegű munkák százai igyekeztek modellezni a KK egyes komponenseit, sokan azzal a céllal, hogy a nyelvoktatás és a tesztelés gyakorlatának elméleti hátterét biztosítsák (ezen munkákat részletesen áttekinti például Liu 2006 és Roever–Fraser–Elder 2014).

A mai napig az egyik legszélesebb körben használt modellt Canale–Swain (1980) dolgozta ki, majd Canale (1983) fejlesztette tovább. A modell szerint a KK három fő összetevője a nyelvtani, a szociolingvisztikai és a stratégiai komponens. A pragmatika tehát csak határterületei, a szociolingvisztika és a diskurzuselemzés révén jelenik meg. A szociolingvisztikai kompetencia megszerzéséhez a modell szerint kétféle szabályrendszer (a szociokulturális normák és a diskurzusszerveződés jellemzőinek) elsajátítása szükséges. A szociokulturális normarendszeren az adott szituációnak megfelelő szókincs, stílus, udvariassági formulák és regiszter használatát értjük, míg a diskurzusszerveződés a nyelvi struktúrák olyan sorbaállítását jelenti, hogy a beszélt nyelvi vagy írott megnyilatkozások, illetve mondatok koherens egészet alkossanak. Canale–Swain modelljében a stratégiai kompetencia olyan verbális és nem-verbális stratégiák összességét jelöli, melyek megelőzik vagy kezelik a kommunikációs problémákat, különös tekintettel azokra az esetekre, amikor a nyelvhasználó a KK egyéb összetevői terén mutatkozó hiányosságait kompenzálni kénytelen.

A fenti modellek tehát nem különítettek el kifejezetten pragmatikai komponenset, ezzel csak Bachman, majd Bachman–Palmer egészítette ki őket a kilencvenes években. Az ő megközelítésükben (Bachman–Palmer 1996) a KK elnevezése kommunikatív nyelvi készségre (communicative language ability) változik, és két területre oszlik: a nyelvtudásra és a stratégiai kompetenciára. Ebben a modellben a pragmatikai tudás a nyelvtudás egyik komponense a (diskurzus)szerveződéshez köthető tudás mellett. Ez utóbbi a nyelvi egységekről és (mondat-, illetve szövegszintű) kapcsolódásokról szerzett tudás, míg a pragmatikai kompetencia illokúciós és szociolingvisztikai komponensekből áll. Az illokúciós kompetencia az egyes beszédaktusok megfelelő célnyelvi teljesítését jelenti (vö. Liu 2006: 7), a szociolingvisztikai kompetencia megszerzésén pedig a társadalmi kontextusnak megfelelő nyelvhasználat elsajátítását értjük.

Canale–Swain, illetve Bachman–Palmer modellje között tehát az az alapvető különbség, hogy míg az előbbiben a szociolingvisztikai komponens és annak a többi összetevővel létesített kapcsolatai kerülnek előtérbe, Bachman–Palmernél nagyobb hangsúlyt kap a stratégiai kompetencia, emellett cizelláltabban is jelenik meg, mint a korábbi modellekben. A két modell közti másik különbség a gyakorlati alkalmazás során kerül előtérbe. A Canale–Swain modell egyszerűsége és átláthatósága miatt a mai napig a nyelvórák háttérelméletül szolgál, míg a Bachman–Palmer modellnek

egyik hátránya az egyes kompetenciaszintek összetettsége, a másik pedig az, hogy a KK felmérésének, nem pedig a fejlesztésének kontextusában jött létre.

A Közös Európai Referenciakeret (KER [CEFR] 2017) mindkét fenti modellből átvész egy-két lényegi jellemzőt, ily módon egyfajta kevert modellt alkot. A KK-t nyelvi, szociolingvisztikai és pragmatikai komponensekre bontja. A nyelvi kompetencia fogalmát a jólformáltság és strukturáltság fogalmai alapján határozza meg, a szociolingvisztikai kompetencia az udvariassági és egyéb nyelvhasználati normák megfelelő alkalmazását jelenti, köztük a nyelvjárások, regiszterek, valamint az egyes társadalmi csoportok nyelvhasználatának ismeretét. A pragmatikai kompetenciához – a Bachman–Palmer modelltől eltérően – hozzátartozik a beszédaktusok megfelelő alkalmazásán kívül az egyes szövegtípusok és azok kohéziós és koherenciaviszonyainak felismerése és létrehozása is (13).

Az említett modellek közti különbségek jól tükrözik, hogy nehéz határvonalat húzni egyrészt a szociolingvisztika és a (szocio-)pragmatika területei, másrészt az angolszász diskurzuselemzés, illetve pragmatika tradíciói között is. A különbségek gyakran a célkitűzésekből és a céloknak megfelelő paradigmataválasztásból adódnak. A pragmatikai szemléletű vizsgálódás során például felmerül, hogy a diskurzuskohézió és -koherencia nem más, mint a kommunikációs folyamat, a kontextusépítés, a hallgató- és befogadóorientáltság mellékterméke (vö. Blakemore 2002). A diskurzuselemzés szemszögéből nézve pedig a pragmatika csupán egyetlen megközelítési módja a sokféle elemzésnek (vö. Schiffrin 1994).

A pragmatikai jelölők szerepe a kommunikatív kompetencia fejlesztésében

A pragmatikai jelölők kutatása területén hasonló sokféleség mutatkozik: az elméleti keret jellege, az elemzés tárgya és célja, valamint a vizsgált adathalmaz jellege egyaránt meghatározzák a pragmatikai jelölők vizsgált szerepköreit. Mindezt jól tükrözi, hogy a szakirodalomban³ gyakran ugyanazok a nyelvi elemek esetenként *diskurzuscsatoló elemként* (*discourse connective*), *diskurzusoperátorként* (*discourse operator*), *pragmatikai jelölőként* (*pragmatic marker*), *diskurzusjelölőként* (*discourse marker*), *szünetjelzőként* (*pause marker*), *diskurzuspartikulaként* (*discourse particle*), *interakciós jelzőként* (*interactional signal*), *célzást kifejező szóként / frázisként* (*cue word / phrase*), *a pragmatikai hatást befolyásoló elemként* (*pragmatic force modifier*) vagy éppen *pragmatikai kifejezésként* (*pragmatic expression*) szerepelnek annak függvényében, hogy a kutatónak mi a célja (például a koherencia, az interpretációs folyamat, az interakció stb. vizsgálata), és mely elméleti keret(ek)en belül szemlélődik (például retorikai struktúraelmélet és egyéb koherenciamodellek, relevanciaelmélet, beszédaktus-elmélet, grice-i pragmatika, interakciós szociolingvisztika stb.).

Nehéz tehát egyértelmű választ adni arra a kérdésre is, hogy a pragmatikai jelölők a kommunikatív kompetencia mely komponensének fejlesztésében játsszák a legnagyobb szerepet. A válasz egyrészt a kommunikatív kompetencia értelmezésétől, másrészt a pragmatikai jelölők megközelítési módjától függ. A pragmatikai jelölők egyes szerepköreire viszont jól körülhatárolhatók (vö. például Fraser 1990, Lin 2010):

³ A terminológia áttekintéséhez lásd Dér 2010 vagy Furkó 2007.

- fontos szerepet játszanak a beszélők közti társadalmi távolság és hatalmi viszonyrendszerek kialakításában és tükrözésében (szociolingvisztikai vagy szociopragmatikai kompetencia);
- kontextusfüggőségük révén felszínre hozzák az egyes regiszterek közti különbségeket, a formalitás mértékét, az írott és beszélt nyelvi megtervezett, illetve spontán diskurzus jellegzetességeit (szociokulturális vagy szociolingvisztikai kompetencia);
- az udvariassági stratégiák kiválasztásakor a megfelelő pragmatikai jelölők használatával erősíteni vagy tompítani lehet a megnyilatkozások erejét (pragmatikai kompetencia);
- metanyelvi jellegük miatt segíthetnek a kommunikációs problémák megoldásában (stratégiai kompetencia);
- használatuk révén a beszélő a diskurzusegységek közti kapcsolatokat (például hozzáadás, ellentét, megengedés, újrafogalmazás) is gyakran egyértelművé teszi, ezzel megkönnyítve a befogadó számára a megértést (diskurzuskompetencia, pragmatikai kompetencia, stratégiai kompetencia).

A fentiekből következik, hogy a pragmatikai jelölők nem megfelelő célnyelvi használata megnehezíti a beszélő szándékának megértését. A pragmatikai jelölők hiánya vagy egyoldalú használata azonban a kommunikációs problémákon kívül (más lexikális elemekhez képest) súlyosabb következményekkel is járhat, amit Svartvik a következőképpen jellemez:

„[...] ha a nyelvtanuló azt mondja, hogy five sheeps vagy he goed, bármely anyanyelvi beszélő ki tudja javítani a hibát. Ha viszont egy wellt kihagy, valószínűleg azt a reakciót váltja ki beszédpartneréből, hogy begyöpösödött, udvariatlan, unalmas, nem jó vele beszélgetni stb., de az anyanyelvi beszélő azt nem tudja megállapítani, mi a probléma forrása” (Svartvik 1980: 171, fordítás tőlem – F.B.P.).

Az eddigieket összefoglalva tehát a nyelvtani szerkezetek és propozíciós jelentéssel bíró lexikális elemek helyes vagy helytelen használata alapján a beszélőpartner általánosan a nyelvtanuló nyelvi kompetenciájáról alakít ki kedvező vagy kedvezőtlen képet. Ezzel szemben a pragmatikai jelölők nem megfelelő célnyelvi alkalmazásából adódóan nem a szociolingvisztikai, pragmatikai vagy diskurzuskompetencia hiánya az, ami előtérbe kerül, hanem a nyelvtanuló személyisége, azaz ún. személyiség-extrapoláció történik (vö. Tannen 2006: 460).

A pragmatikai jelölők sajátosságaiból adódó nehézségek a nyelvtanulók számára

A pragmatikai jelölők definiálása során leggyakrabban a következő sajátosságokat szokták említeni (vö. például Brinton 1996, Schourup 1999, Furkó 2007, Dér 2010):

1. szemantikai kiüresedés,
2. (a szokásosnál nagyobb) kontextusfüggőség,
3. (a többi nyelvi elemnél erőteljesebb) többértelműség és multifunkcionalitás, szintaktikai értelemben vett opcionálitás,
4. gyakoriság a beszélt nyelvben.

A pragmatikai jelölők funkcionális kategóriájának alapvető jellegzetességei nagymértékben megnehezítik elsajátításukat, különösen az osztályterem korlátozott kontextuális környezetében. A szemantikai üresség, esetenként a propozíciós jelentés teljes hiánya miatt a pragmatikai jelölők használatának explicitté tétele még az anyanyelvi nyelvtanárok számára is nehézséget okozhat. Ehhez járul, hogy a kontextustól való függés és a lehetséges funkciók sokfélesége következtében az anyanyelvi intuíciók gyakran nem megbízhatók még a leggyakrabban előforduló pragmatikai jelölők (például *well, you know, of course, right*) tekintetében sem. Megállapíthatjuk továbbá, hogy bár a spontán beszélt nyelvben a pragmatikai jelölők adott kontextusban több funkciót is betöltenek (tehát az esetek túlnyomó többségében nem töltelékelemek), gyakori egyes pragmatikai jelölők használatának elkerülése a (valós vagy vélt) művelt, illetve standard nyelvhasználati normák biztonságos követése érdekében.

A pragmatikai jelölők használata üzleti angol tankönyvekben

A pragmatikai jelölők kommunikatív kompetencia fejlesztésében betöltött szerepének és az elsajátítás nehézségeinek tárgyalása után a továbbiakban a pragmatikai jelölők osztálytermi taníthatóságát a tananyag és az instrukciók felől közelítem meg, a korábbi kutatások (Furkó–Mónos 2013, Furkó 2011b, 2016) alapján végzett újabb vizsgálat eredményeinek tükrében. Ez a kutatás egyrészt azt kívánta felmérni, hogy a funkcióinak explicitté tétele milyen mértékben valósul meg a Magyarországon (a kollégák szerint) leggyakrabban használt üzleti angol nyelvkönyvekben, másrészt hogy az explicit instrukciókat milyen mértékben egészítik ki a funkciók sokszínűségét szemléltető és megfelelő szövegekörnyezetbe ágyazott példák.

Két pragmatikai jelölő (a *well* és az *of course*) előfordulásait vizsgáltam meg az üzleti angol nyelvkönyvekből összeállított korpuszban. Az előbbit egyrészt a spontán beszélt nyelvben leggyakoribb, másrészt a szakirodalomban legtöbb figyelmet élvező pragmatikai jelölőként emlegetik (vö. Schourup 2001). Az *of course* a *well*hez képest jóval ritkábban fordul elő, de helytelen használata fontos szerepet játszik egyes negatív sztereotípiák kialakulásában és személyiség-extrapolációkban (vö. Thomas 1983: 96), mindemellett a magyar nyelvtanulók számára a *persze* hamis barátja lehet (vö. Furkó 2011a).

Igyekeztem feltárni az elmúlt tíz évben az üzleti angol tankönyvek nyelvi anyagában bekövetkezett változásokat is: az elemzés alapjául szolgáló korpuszt a kurrens nyelvkönyvek szövegeiből állítottam össze, az eredményeket pedig összevettem egy korábbi esettanulmány megállapításaival (Furkó–Mónos 2013), mely főként a múlt évezred végén kiadott, de a 2010-es évek elején még mindig széles körben használt tankönyveket vette górcső alá.

A korpuszban a *well* és az *of course* funkcionális spektrumát tekintetem át, az annotációs sémát a szakirodalomban meghatározott szerepkörök alapján alakítottam ki (lásd a következő fejezetekben). A pragmatikai jelölők láthatóságának, illetve beszélt nyelvi gyakoriságának mérésére a szakirodalomban elterjedt D-értéket használtam (vö. Stenström 1990), mely a releváns lexikai elemek nem propozíciós előfordulásainak és az összes előfordulásnak a hányadosa. Egy példa a számításra: ha az adott szövegben a *well* 100-ból 65-ször fordul elő nem propozíciós jelentéssel (tehát pragmatikai jelölőként), és 35-ször határozószóként vagy főnévként, akkor a D-értéke az adott

szövegre kivetítve 0,65, azaz 65%. Referenciakorpuszként a korábbi kutatások során használt korpuszok (az amerikai angol Santa Barbara Corpus és a British National Corpus) beszélt nyelvi anyagai szolgálták, a *well* és az *of course* D-értékét az ezekben a korpuszokban számított értékekkel hasonlítottam össze.

A *well* funkciói a spontán beszédben

Mint fentebb említettem, sokak szerint a *well* a legszélesebb körben vizsgált angol pragmatikai jelölő, használati köreit Lakoff (1973) óta esettanulmányok százai igyekeztek feltérképezni. Lakoff három alapvető funkciót különböztetett meg: (1) indirekt válasz felvezetése, (2) részleges vagy (3) hiányos információt tartalmazó megnyilatkozás bevezetése.

Svartvik (1980) a Lakoff által leírt funkciók mellett a *well* egyéb megnyilatkozást minősítő funkcióit is felsorolja. Ezek lehetnek (1) egyetértést, (2) megerősítést kifejező előfordulások, emellett jelezhet (3) topikváltást, (4) egyenes beszédet, (5) magyarázatokat, háttérinformációt is. Svartvik említést tesz a *well* megakadásjelenségekkel összefüggő funkcióiról is, például hezitálást, újrafogalmazást is gyakran jelöl.

A mai napig a legtöbb kutatás (például Schourup 2001, Fuller 2003, Aijmer 2013) Schiffirin (1987) alapművét tekinti kiindulási pontnak, mely hét funkciót különböztet meg: (1) a beszélői háttérfeltevések helytelenségének kifejezése, (2) az egyet nem értés tompítása, (3) a túlságosan tág kiegészítendő kérdésekre adott válasz bevezetése, (4) mentális keresés jelzése, (5) topikváltás, korábbi topikra visszautaló szerep, (6) narratívákban betöltött szerep, végül (7) megerősítő, hangsúlyozó szerep.

Norrick (2001) kiemeli, hogy fontos külön kezelni a *well* narratívákban betöltött szerepköreit, különös tekintettel az absztraktok és értékelő jellegű narratív egységek előtti előfordulásokra.

A pragmatikai jelölők funkcióinak jelölését (vagyis a korpusz „annotálását”) egyetlen „szakértő annotátorként” (vö. Scholman et al. 2016: 3) magam végeztem. A fenti funkciók, valamint a korábban felvázolt, a kommunikatív kompetenciában betöltött szerepkörök alapján a következő öt jelölést használtam (a példák a referenciakorpuszokból származnak):

- [1] Interakciós-dialogikus szerep (topikváltás, beszédleépés-váltás, félbeszakítás elkezdése):
Well, let's move on to the next topic. (És most nézzük meg a másik kérdéskört.)
- [2] (Monologikus) koherencia szerep (idézés bevezetése, ellentét, perspektíva-váltás kifejezése):
So Mom said, well my next free day's like October fourth. (Ekkor anyám azt mondta, hogy hát, legközelebb kb. október negyedikén tudok szabadságra menni.)
- [3] Narratívákban betöltött szerep (új fejlemény, absztrakt, értékelő jellegű narratív egységek előtt):
And, next thing you knew, it was just overcast, ... well the smoke all blew in. (Egyyszer csak azt vettem észre, hogy teljesen beborult az ég, a füst pedig mindenfelől beáramlott.)

- [4] Interperszonális funkciók (egyet nem értés tompítása, arculatvédeés):
You said you never made the horseshoes. (Az előbb azt mondtad, hogy a patkókat nem te készíted.)
Well, when we put them on a horse's hoof, they're already made. (Persze, mivel a patkókat már készen rakjuk fel a ló patájára.)
- [5] Stratégiai kompetenciához köthető funkció, gyakran egyéb pragmatikai jelölőkkel együtt (megakadás jelzése, újrafogalmazás, információkeresés):
there's millions of ligaments, and millions of ... tendons, you know, well not millions, but... (az inak és ínszalagok száma milliányi, hát ha nem is milliányi ...)

Az *of course* funkciói a spontán beszédben

Az *of course* pragmatikai jelölőt a legtöbbször evidencijelölőként jellemzik (vö. Fraser 1996), mely a beszélő attitűdjét fejezi ki a megnyilatkozásban szereplő információ valóság tartalmát illetően. Többször megállapítják azonban, hogy az evidencijelölő magjelentésen felül az *of course* számos egyéb interperszonális és interakciós funkciót is betölt. Wichmann et al. (2010) szerint az *of course* három fő szerepköre: (1) evidencialitás kifejezése (ezekben az esetekben felcserélhető a *naturally* '~természetes módon' lexikális elemmel), (2) interperszonális, közös háttérismeret előtérbe helyező funkció, (3) egyéb, a magjelentéstől távolabbi interakciós és diskurzusfunkciók.

Lewis (2006) a fentiekhez négy további funkciót tesz hozzá, ezek a hangsúlyos igenlés, a megengedést kifejező megnyilatkozás bevezetése, a narratívákban betöltött szerep, a topikváltás és a felsorolás utolsó eleme előtti előfordulás.

Az annotációs sémában ismét igyekeztem integrálni a fenti szerepköröket, valamint a KK egyes komponenseit is, ennek megfelelően az annotációs séma az alábbi jelöléseket tartalmazta (a példák a referenciakorpuszokból származnak):

- [1] Interakciós-dialogikus szerep (határozott igenlés, visszajelzés, megerősítés):
A: I'd like to arrange to have my car serviced. (~Szeretnék időpontot foglalni az autószervízbe.)
B: Yes, of course. (~Semmi akadálya.)
- [2] Koherenciaszerep (felsorolás, új információ bevezetése, háttérismeretek kezelése):
Changes in the climate can effect the living things on the planet – and of course, part of these changes are caused by man as well. (~A klímaváltozás minden élőlényre hatással van, és természetesen a változásokat részben az ember okozza.)
- [3] Narratívákban betöltött szerep (zárójeles megjegyzések vagy új fejlemények jelölésére egyaránt szolgálhat):
And, of course, I didn't end up going. (És persze végül mégsem mentem el.)
- [4] Interperszonális funkciók (meggyőzés, szolidaritás kifejezése):
You have to agree, of course, ... (Ugyebár egyetért azzal, hogy...)

[5] Stratégiai kompetenciához köthető funkció, amely gyakran egyéb pragmatikai jelölőkkel együtt betöltött szerep (újráfogalmazás, megakadásjelenségek, információkeresés):

And this would all, of course, I mean... (És mindez persze nagyon, mármint...)

Korábban említettem, hogy a pragmatikai jelölők (extrém) multifunkcionalitása miatt egy adott előfordulásuk értelemszerűen egyszerre több fenti szerepkört is betölthet, például a fenti narratív *well* akár egyet nem értést is kifejezhet az idézett beszélő részéről. A leginkább szembeötlő (szaliens) funkciók jelölése végett ún. annotációs lejtést alkalmaztam (vö. Spooren et al.): a speciálisabb, (gazdaegység⁴ kontrasztivitása, narratívában ellátott szerep stb. miatt) könnyen azonosítható funkciókat az általánosabb, vélelmezhető (például interperszonális) szerepkörök fölé rendeltem.

A well és az of course használata üzleti angol tankönyvekben

Mint fentebb jeleztem, a jelen tanulmány alapjául szolgáló korpuszt a kurrens nyelvkönyvek szövegeiből állítottam össze, az eredményeket pedig összevetettem egy korábbi esettanulmány megállapításaival (Furkó–Mónos 2013). A korábbi korpusz anyaga az alábbi tankönyvek dialógusai, illetve azok átiratai alapján állt össze, mindegyik valamely felsőoktatásban vagy szakképzésben oktató kolléga ajánlása alapján került a listára (ÜA1):

1. Viczena Andrea – Szőke Andrea – Molnár Judit (2003): *1000 questions, 1000 answers – Business English*. Székesfehérvár: Lexika Kiadó.
2. Mascull, B. (2005): *Advanced business vocabulary in use*. Cambridge: CUP.
3. MacKenzie, I. (2006): *Professional English in use – Finance*. Cambridge: CUP.
4. Sweeney, S. (2003): *English for business communication*. Cambridge: CUP.
5. Lees, G. – Thorne, T. (1994): *English on business – Practical English for international executives*. New York: Longman ELT.
6. Cotton, D. – Robbins, S. (1994): *Business class: Student's book*. Longman: BUCL ELT Series.
7. Ockenden, M. (1987): *Situational dialogues*. New York: Longman.
8. Radványi Tamás – Görgényi István (2003). *English for business and finance – Haladó üzleti és pénzügyi nyelvkönyv*. Budapest: KJK-KERSZÖV.
9. Vándorné Murvai Márta (szerk., 1988): *Felsőfokú angol társalgási és külkereskedelmi nyelvkönyv*. 3. jav. kiad. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
10. Powell, M. (2003): *Presenting in English – How to give successful presentations*. Boston: Thomson-Heinle.

⁴ Az a megnyilatkozás, amelyben a pragmatikai jelölő valamely funkciót lát el.

Az 1. táblázat a korábbi esettanulmány adatait összegzi.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Explicit instrukciók <i>well</i> és <i>of course</i> használatára (igen/nem, feladatok száma)	N / N	I (3) / N	N / N	N / N	I (1) / N	N / I (1)	N / N	N / N	N / I (1)	I / I (8)
<i>well</i> határozószóként és főnévként (db előfordulás)	57	23	17	22	16	73	23	36	78	24
<i>well</i> mint pragmatikai jelölő (db előfordulás)	10	6	2	6	30	105	8	43	39	41
A <i>well</i> D-értéke	14,9%	20,7%	10,5%	21,4%	65,2%	58,9%	25,8%	54,4%	33,3%	63%
A <i>well</i> szerepkörainek megjelenése	1, 2, 4	2,4	2	1,2,4,5	1,2,4,5	1,2,4,5	4	1,2,4,5	1,2,4,5	1,2,3,4,5
<i>of course</i> megnyilatkozás eleji pozícióban (db előfordulás)	8	21	0	1	3	13	10	5	4	7
<i>of course</i> megnyilatkozás közben / végén (db előfordulás)	4	5	0	4	7	21	1	14	15	5
Az <i>of course</i> szerepkörainek megjelenése	2,4	2	N.A.	1,2	1,4	2	1,4	2	2,4	1,2,3,4

1. táblázat: A *well* és az *of course* használata üzleti angol tankönyvekben Furkó-Mónos (2013: 142–143) alapján

Az újabb kutatás során az alábbi (kurrensebb) tankönyveket használtam (ÜA2):

1. Barrall, I. – Barrall, N. (2011): *Intelligent business. Skills book*. Harlow: Pearson Longman.
2. Dubicka, I. – O’Keeffe, M. (2007): *Market leader – Advanced Business English course book*. Harlow: Pearson Longman.
3. Evans, D. (2000): *Powerhouse. An intermediate Business English course*. Harlow: Pearson Longman.
4. Gutjahr, L. – Mahoney, S. (2009): *Oxford Business English – English for sales and purchasing*. Oxford: OUP.
5. Lafond, C. – Vine, S. – Welch, B. (2010): *Oxford Business English – English for negotiating*. Oxford: OUP.

6. Miles, A. D. (2010): *250 ways to say it in Business English*. Barcelona: English for business (ebook).
7. Seefer, C. M. (2011): *Business English, Tenth edition*. Mason: Cengage Learning.
8. Shellabear, S. (2011): *False friends in Business English*. Freiburg: Haufe-Lexware.
9. Taylor, J. – Zeter, J. (2011): *Career paths – Business English*. Newbury: Express Publishing.
10. Thomson, K. (2007): *Oxford Business English – English for meetings*. Oxford: OUP.

A 2. táblázat az ezen tankönyvek alapján nyert adatokat összegzi.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Explicit instrukciók <i>well</i> és <i>of course</i> használatára (igen/nem)	1/1	1/1	1/1	1/1	N/1	1/1	1/1	1/N	1/1	1/1
<i>well</i> határozószó- ként és főnévként (db előfordulás)	24	32	5	12	20	14	95	7	25	13
<i>well</i> mint pragmati- kai jelölő (db előfordulás)	38	57	54	17	11	6	6	2	40	8
<i>well</i> mint pragma- tikai jelölő norma- lizált előfordulása (10000 szavanként)	31,6	20,44	91,28	9	5,33	4	1,44	6,26	9,89	19,83
A <i>well</i> D-értéke	61,3%	64,04%	91,5%	58,62%	35,48%	30%	5,9%	28,5%	61,53%	38,1%
A <i>well</i> szerepkör- einek megjelenése	1,2,4,5	1,2,4,5	1,2,4,5	2,4,5	1,4	1,4,5	1,2	1	1,2,4	1,2,5
<i>of course</i> megnyi- latkozás eleji pozí- cióban (db előfordulás)	4	4	0	18	6	19	6	0	4	2
<i>of course</i> megnyi- latkozás közben / végén (db előfordulás)	1	10	3	12	1	1	14	2	0	0
Az <i>of course</i> szerepköreinek megjelenése	1,2,4	2,4	2	1,2,4	1,4	1,4	1,2,4	2	1	1

2. táblázat: A *well* és az *of course* használata kurrens üzleti angol tankönyvekben

A fentiek alapján megállapítható, hogy a vizsgált pragmatikai jelölökhöz kapcsolódó explicit instrukció vagy feladat a régebbi tíz tankönyv közül (ÜA1) csak kettőben található, ezzel szemben az újabb tankönyvek alapján összeállított korpusz (ÜA2) mindegyik tankönyvében szerepel legalább egy bekezdésnyi instrukció, illetve egy gyakorlati kérdés vagy feladat. A pragmatikai jelölőkre utaló terminológia (a szakirodalomhoz hasonlóan) mindkét korpusz esetében meglehetősen heterogén, Seefer (2011) például az *enyhe indulatszó* (mild interjection) terminust használja, Evans (2000) *kapcsolószó*-ként (linking word) emlegeti őket, míg Dubicka–O’Keefe (2007) *diskurzuseszköz*ként (discourse devices). Az ÜA1-ben szereplő tankönyvekben a pragmatikai jelölők olyan kitöltendő feladatokban szerepelnek, ahol a többi opció mindegyike propozíciós lexikális elem, az ÜA2-ben általában feleletválasztós tesztekben, ahol a helytelen válaszok között egyéb pragmatikai jelölők és propozíciós jelentéssel bíró elemek is szerepelnek.

Míg az explicit instrukciók gyakorisága az ÜA2-ben optimizmusra adhat okot, a D-értékek tekintetében nem találunk lényeges különbségeket a régebbi és újabb üzleti angol tankönyvek között.⁵

Mindkét esetben statisztikailag szignifikáns különbség található az ÜA-korpuszokban mért D-értékek (44%, illetve 47,9%) és a spontán beszélt nyelvi korpuszok alapján várható értékek között (London-Lund Corpus = 86%). Az ÜA1 esetében $\chi^2 = 146,5$ ($p < 0,01$), az ÜA2 esetében pedig $\chi^2 = 120,56$ ($p < 0,01$). Az egyes tankönyvek között természetesen jelentős különbségeket találunk, a spontán beszélt nyelvi értékekhez legközelebb az ÜA1-ből Lees–Thorne (1994) és Powell (2003) állnak, míg az ÜA2 tekintetében Dubicka–O’Keefe (2007) és Evans (2000). A legutóbbi kivételével ($\chi^2 = 2,5125$, $p = 0,11$) azonban még mindig szignifikáns különbségeket találunk az üzleti angol tankönyvek és a spontán beszélt nyelvi pragmatikai jelölők D-értéke között ($\chi^2_{\text{Dubicka-O’Keefe}} = 40,05$, $\chi^2_{\text{Lees-Thorne}} = 35,93$, $\chi^2_{\text{Powell}} = 43,94$, mindhárom esetben $p < 0,01$).

A funkciók eloszlásáról a következők állapíthatók meg: minél gyakrabban fordul elő a *well* pragmatikai jelölőként, annál nagyobb a valószínűsége, hogy legalább három különböző kompetenciatípushoz köthető szerepekben jelenik meg, azonban narratívákhoz köthető előfordulását egyedül Powell tankönyvében (2003) találjuk. A gyakoriság tekintetében is egyenletlen az eloszlás egyrészt az ÜA2 korpusz egyes elemei között⁶ (Juilland-féle D-érték = 0,57, $CV_{\%} = 42,5\%$), másrészt az ÜA2 és a referenciakorpusz között (Juilland-féle D-érték = 0,62, $CV_{\%} = 37,5\%$).

⁵ Az üzleti angol-korpuszok és a referenciakorpusz közti különbségek feltárására a *chi négyzet szignifikanciapróbát* alkalmaztam. Ekkor abból indulunk ki, hogy a korpusz jellege és a D-érték között *nincs* összefüggés, tehát a két korpusz D-értékei *véletlenszerűen* térnek el egymástól: ezt nevezik *null hipotézis*nek. Az ún. *alternatív hipotézis* szerint viszont *van* összefüggés a korpusz jellege és a D-érték között, a kérdés pedig az, mekkora a két korpusz D-értékeinek az eltérése. A χ^2 érték alapján számolt *p-érték a véletlenszerűség mértékét* jelenti (probability of chance): megmutatja, hogy az eltérés mértéke matematikailag igazolhatóan szignifikáns-e. Jelen esetben ha a χ^2 érték nagyobb, mint 6,635, azaz $p < 0,01$, akkor a különbség véletlenszerűsége olyan kicsi, hogy a null hipotézis elvetendő, *a két korpusz D-értékei nem véletlenszerűen különböznek*.

⁶ Az eloszlás méréséhez a korpusznyelvészeten gyakran használt variációs koefficiens, illetve Juilland-féle D-értékeket használtam (vö. Gries 2008). Minél egyenlőbben oszlik el adott elem a korpuszok között, a Juilland-féle D-érték annál jobban közelít 1-hez, a CV pedig a 0%-hoz.

Az *of course* esetében a következőket figyelhetjük meg: megnyilatkozás elején az *of course* az esetek 90%-ában szerepel spontán beszélt nyelvi adatokban, a megnyilatkozások közepén és végén leginkább a hivatalos, illetve az írásbeli nyelvhasználatra jellemző. Az *of course* pragmatikai jelölőt az ŰA1-ben az esetek 49%-ban, míg az ŰA2-ben az előfordulások 68%-ában találjuk megnyilatkozások elején. Az ŰA2-ben tehát előrelépés látható a spontán nyelvhasználat felé, azonban mindkét korpusz esetében statisztikailag szignifikáns a különbség a referenciakorpuszhoz képest ($\chi^2_{\text{ŰA1-LLK}} = 186,7778$, $p < 0,001$; $\chi^2_{\text{ŰA2-LLK}} = 53,7778$, $p < 0,001$). Az egyes kompetenciatípusokhoz köthető funkciók esetében is javulás vélhető: az ŰA1-ben az *of course* leginkább az információ strukturálásában lát el funkciót, míg az ŰA2-ben az interakciós és interperszonális funkciók is gyakoriak.

Összegzés

A pragmatikai jelölők oktatása felszínre hozza az egyes regiszterek közti különbségeket, a formalitás mértékét, az írott és beszélt nyelvi megtervezett, illetve spontán diskurzus jellegzetességeit. A pragmatikai jelölők mindemellett fontos szerepet játszanak a személyiség-extrapolációban, a beszélők közti társadalmi távolság és hatalmi viszonyrendszerek tükrözésében és kialakításában. Metanyelvi jellegük miatt segíthetnek a kommunikációs problémák megoldásában, ily módon oktatásuk a stratégiai kompetencia fejlesztésének is fontos része.

A propozíciók jelentés hiánya miatt a pragmatikai jelölők használatának explicitté tétele jelentős nehézséget okozhat a nyelvtanárok számára. Ehhez járul, hogy a kontextusfüggőség és a funkciók sokfélesége miatt az anyanyelvi intuíciók gyakran nem megbízhatók még a leggyakrabban előforduló pragmatikai jelölők tekintetében sem.

Megállapíthatjuk, hogy az üzleti angol tankönyvekben a pragmatikai jelölők látathatósága tekintetében némi fejlődés mutatkozik: egyrészt használatukról a korábbi könyvekhez képest gyakrabban szerepel explicit magyarázat, másrészt a dialógusok átiratai alapján többféle kompetenciatípushoz köthető, szélesebb szerepkörrel fordulnak elő. Mindent egybevetve azonban sem a gyakoriság, sem a funkciók sokfélesége szempontjából nem nevezhetjük az üzleti angol tankönyvek anyagait a nyelvtanuló számára megfelelő inputnak, hiszen, mint láthattuk, statisztikailag szignifikáns eltérések vannak a vizsgált nyelvkönyvekben található párbeszéd és a spontán beszéd alapján nyerhető nyelvi adatok között.

Köztudott, hogy *egyrészt a példák természetessége és változatossága, másrészt az egyes nyelvi elemek elsajátítását elősegítő explicit instrukciók* meghatározó szerepet játszanak a nyelvtanulásban (vö. például Bardovi-Harlig 2001). Tanulmányom végső konklúziója tehát az, hogy egyrészt a tankönyvek anyagát mindig ki kell egészíteni a szerepek sokszínűségét szemléltető és megfelelő szöveggörnyezetbe ágyazott példákkal, másrészt a nyelvoktató számára is fontos (kommunikatív kompetenciájától, illetve anyanyelvi státusától függetlenül) saját metapragmatikai tudatosságának fejlesztése.

IRODALOM

- Aijmer, K. (2013): *Understanding pragmatic markers – a variational pragmatic approach*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Bachman, L. F. – Palmer, A. S. (1996): *Language testing in practice*. Oxford: Oxford University Press.
- Bardovi-Harlig, K. (2001): Evaluating the empirical evidence: Grounds for instruction in pragmatics. In: Kasper, G. – Rose, K. R. (eds.): *Pragmatics and language teaching*. Cambridge: Cambridge University Press, 11–32.
- Blakemore, D. (2002): *Relevance and linguistic meaning: The semantics and pragmatics of discourse markers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brinton, L. J. (1996): *Pragmatic markers in English: Grammaticalization and discourse functions*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Canale, M. – Swain, M. (1980): Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics* 1, 1–47.
- Canale, M. (1983): From communicative competence to communicative language pedagogy. In: Richards, J. C. – Schmidt, R. W. (eds.): *Language and communication*, London: Longman, 2–27.
- Dér, Cs. (2010): On the status of discourse markers. *Acta Linguistica Hungarica* 57/1, 3–28.
- Fraser, B. (1990): Perspectives on politeness. *Journal of Pragmatics* 14, 219–236.
- (1996): Pragmatic markers. *Pragmatics* 6, 167–190.
- (1999): What are discourse markers? *Journal of Pragmatics* 31, 931–952.
- Fuller, J. M. (2003): The influence of speaker roles on discourse marker use. *Journal of Pragmatics* 35, 23–45.
- Furkó, B. P. (2007): *The pragmatic marker – discourse marker dichotomy reconsidered – the case of “well” and “of course”*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.
- (2011a): A contrastive study of English *of course* and Hungarian *persze*. In: Balogné Bérces, K. – Földváry, K. – Mészárosné Kóris, R. (eds.): *Proceedings of the HUSSE 10 Conference, Linguistics Volume*. Debrecen: Hungarian Society for the Study of English, 95–106.
- (2011b): The acquisition of pragmatic markers in the context of teaching General Business English. In: Zelényi Annamária – Zsibók Anita (szerk.): *Lingua: Corvinus nyelvi napok 2011.04.28–29*. Budapest: Corvinus Egyetem, 212–224.
- (2016): A focus on pragmatic competence: The use of pragmatic markers in a corpus of Business English textbooks. In: Dobrić, N. – Graf, E. – Onysko, A. (eds.): *Corpora in applied linguistics: Current approaches*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 33–52.
- Furkó, B. P. – Mónos, K. (2013): The teachability of communicative competence and the acquisition of pragmatic markers – a case study of some widely-used Business English coursebooks. *Argumentum* 9, 132–148.
- Gries, S. T. (2008): Dispersion and adjusted frequencies in corpora. *International Journal of Corpus Linguistics* 13/4, 403–437.
- Hansen Mosegaard, M.-B. (2006): A dynamic polysemy approach to the lexical semantics of discourse markers. In: Fischer, K. (ed.): *Approaches to discourse particles*. Oxford: Elsevier, 21–43.
- Hymes, D. (1972): On communicative competence. In: Pride, J. B. – Holmes, J. (eds.): *Sociolinguistics. Selected readings*. Harmondsworth: Penguin Books, 269–293.
- KER [CEFR] *The Common European Framework of Reference for languages: Learning, teaching, assessment*. 2017. http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/CADRE1_EN.asp
- Lakoff, R. (1973): Questionable answers and answerable questions. In: Kachru, B. B. et al. (eds.): *Issues in linguistics: Papers in honor of Henry and Renée Kahane*. Urbana, IL: University of Illinois Press, 453–467.

- Lewis, D. M. (2006): Discourse markers in English: a discourse-pragmatic view. In: Fischer, K. (ed.): *Approaches to discourse particles*. Amsterdam: Elsevier, 43–59.
- Lin, Ch-Y. (2010): ‘... that’s *actually sort of you know* trying to get consultants in ...’: Functions and multifunctionality of modifiers in academic lectures. *Journal of Pragmatics* 42, 1173–1183.
- Liu, J. (2006): *Measuring interlanguage pragmatic knowledge of EFL learners*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Norrick, N. R. (2001): Discourse markers in oral narrative. *Journal of Pragmatics* 33, 849–878.
- Roever, C. – Fraser, C. – Elder, C. (2014): *Testing ESL sociopragmatics*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Schiffrin, D. (1987): *Discourse markers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- (1994): *Approaches to discourse*. Malden, MA: Blackwell.
- Scholman, C. J. M. – Evers-Vermeul, J. – Sanders, T. J. M. (2016): A step-wise approach to discourse annotation: Towards a reliable categorization of coherence relations. *Dialogue & Discourse* 7/2, 1–28.
- Schourup, L. (1999): Discourse markers: tutorial overview. *Lingua* 107, 227–265.
- (2001): Rethinking *well*. *Journal of Pragmatics* 33, 1025–1060.
- Spooren, W. – van Enschoot, R. – Degand, L.: Taming the messiness of our data: On intercoder reliability in discourse research. (Kézirat.)
- Stenström, A-B. (1990): Lexical items peculiar to spoken discourse. In: Svartvik, J. (ed.): *The London-Lund Corpus of Spoken English: description and research*. Lund: Lund University Press, 137–175.
- Svartvik, J. (1980): ‘Well’ in conversation. In: Greenbaum, S. – Leech, G. – Svartvik, J. (ed.): *Studies in English linguistics for Randolph Quirk*. London: Longman, 167–177.
- Tannen, D. (2006): New York Jewish conversational style. In: Jaworski, A. – Coupland, N. (ed.): *The discourse reader*. New York: Routledge, 459–473.
- Thomas, J. (1983): Cross-cultural pragmatic failure. *Applied Linguistics* 4/2, 91–112.
- Wichmann, A. – Simon-Vandenberghe, A-M. – Aijmer, K. (2010): How prosody reflects semantic change: A synchronic case study of *of course*. In: Davidse, K. – Vandelanotte, L. – Cuyckens, H. (ed.): *Subjectification, intersubjectification and grammaticalization*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter, 103–155.

Felhasznált szoftverek

Sisyphus Concordancer © Tóth Ágoston

AntConc3.2.lw © Laurence Anthony, <http://www.antlab.sci.waseda.ac.jp/software/antconc> 3.2.lw.exe

Fletcher, W. H. 2002. *kfNgram*. <http://www.kwicfinder.com/kfNgram/kfNgramHelp.html>